

Nr 117.

Av friherre **Adelswård**, om skrivelse till Konungen rörande vissa ändringar i gällande bestämmelser om skoltyper med varannandagsläsning m. m.

Alltsedan vederbörande myndigheter började utöva tryck på kommunerna att i större utsträckning ändra skoltypen från varannandagsläsning till vardagsläsning, har missnöjet och motståndet mot dylika förändringar blivit allt kraftigare. Man kan säga, att det i en stor del av landet nu förefinnes en allmänt utbredd folkmening mot ett genomförande av vardagsläsningen, åtminstone i det hastiga tempo, som förutsattes enligt de nyaste förordningarna rörande folkskoleväsendet. Som bekant är ett förbund, omfattande hela landet, bildat, för att ge uttryck åt denna mening. Man talar till och med i en del av pressen om utomparlamentariska åtgärder, bondetåg o. s. v. för att giva starkt uttryck åt denna folkmenings utbredning och betydelse.

Jag skall genast säga, att jag icke tillhör detta förbund, att mina åsikter icke helt sammanfalla med dess och att jag i synnerhet icke gillar vissa av dess motiv och metoder. Men icke desto mindre är jag en bestämd motståndare till ett hänsynslöst genomförande av vardagsläsningen under alla förhållanden och anser, att då icke nödiga betingelser för vardagsläsningen förefinnas, bör varannandagsläsningen, såsom skoltyp betraktad, vara med den förstnämnda fullt likställd. Detta är anledningen till att jag väcker föreliggande motion.

Den nyss åberopade folkmeningen grundar sitt motstånd mot en hastig och allmän övergång till skoltypen med vardagsläsning företrädesvis på ekonomiska skäl och på frågan om kristendomsundervisningen. Jag återigen betraktar i detta sammanhang frågan uteslutande ur humanitära, hygieniska och pedagogiska synpunkter.

Vad kristendomsundervisningen beträffar, är detta en fråga, som såvitt jag förstår, icke alls behöver göras beroende av frågan om den ena eller den andra skoltypen. De ekonomiska synpunkterna, vilka ingalunda böra underskattas, gälla i första rummet frågan om den snabbhet, med vilken en övergång till en dyrare skoltyp bör äga rum, i mindre grad, huruvida denna skoltyp bör allmänt införas. I en tidigare motion och i tidigare offentliga uttalanden i skolfrågor har jag starkt framhållit, att folkskoleväsendet borde först och främst vara en statens angelägenhet och att kostnaderna i vida högre grad än tidigare skett, borde bestridas av statsmedel, varigenom argumentet om svårig-

heterna för små och fattigare kommuner att övergå till bättre och dyrbarare skoltyper bortfaller. Jag är fortfarande av denna mening, och utvecklingen har under de sexton år, som förflutit, sedan jag väckte ovannämnda motion om folkskolan som bottenskola, ganska hastigt gått i denna riktning. Jag vill emellertid icke underlåta att säga, att de invändningar, som framställts av ekonomiska skäl, äro väl värda allt beaktande och icke få avfärdas såsom ett de obotfärdigas förhinder eller såsom ett svepskäl för att komma ifrån en av annan anledning ogärna sedd utveckling. Det må vara staten eller kommunen som betalar — en beräknad utgift av tillsammans ett och ett halvt hundratal miljoner endast för nya skolhus under de närmaste åren — varav enligt ett avgivet betänkande om statsbidrag över 50 miljoner skulle tillskjutas av staten — är dock så betydande, att den, som känner det allvarliga läge, vari statens och kommunernas finanser befinna sig, och de bekymmersamma ekonomiska förhållanden, som råda såväl inom vårt land som i världen i övrigt, måste rygga tillbaka för en så stor engångsutgift för vårt folkskoleväsende, hur stor vän han än må vara till folkundervisningens förbättrande. Man måste fråga sig, om denna verkligen är så dålig, att ur statsekonomisk synpunkt så betänkliga åtgärder måste vidtagas för att med sådan brådska få en förment förbättring till stånd? Det förefaller, som om den mest »heltidsläsningsfanatiska» folkskollärare måste medge, att så icke är fallet.

Huru förhåller det sig nu med den förmenta förbättringen, om den betraktas ur pedagogisk och hygienisk synpunkt? Kan i en del fall denna heltidsläsning medföra en bättre undervisning och uppfostran? I de fall, där icke de naturliga förutsättningarna finnas för tillämpningen av den högre skoltypen, blir det säkerligen icke händelsen, vilket jag nu skall söka visa.

För att ett barn skall kunna tillgodogöra sig undervisningen, är det uppenbart, att det icke får komma till skolan kroppsligen uttröttat. Det måste vara fysiskt utvilat för att själens spänstighet må vara tillräcklig för det intresse och den vakenhet, som äro oundgängligen nödvändiga för att det skall kunna inhämta några kunskaper av en aldrig så god undervisning. Det är vidare klart, att det måste finnas en gräns för de kroppsliga ansträngningar, som ett barn kan underkastas, utan att dess förmåga att tillgodogöra sig skolundervisningen allt för mycket skall nedsättas. Vederbörande skolmyndigheter, som omöjligen kunna bestrida detta faktiska förhållande, tyckas emellertid icke ha gjort sig reda för, var denna gräns ligger, ty tiden för skolundervisningen synes vara tämligen slentrianmässigt bestämd, med i vissa avseenden rätt vida gränser för skolråden att bestämma den verkliga undervisningstiden. Det är stadgat, att lärotiden skall vara 8 månader av året. Detta stadgande anses uppfyllt, vare sig undervisningen pågått 6 eller blott 3 dagar i veckan. S. k. »heltidsläsande» skolor förekomma, där undervisningen pågår blott 5 dagar i veckan, och till och med att under två av dessa dagar halva folkskolan är ledig, så att den effektiva undervisningen för varje barn blir blott 4 dagar i veckan. I själva verket närmar sig ju detta, om man räknar med utnyttjade

undervisningsdagar per barn, ganska mycket halvtidsläsningen. Mot den förstnämnda anordningen göres från folkskollärarehåll ingen anmärkning, samtidigt som man från samma håll anser varannandagsläsningen för fullkomligt förkastlig. Jag har gjort den personliga erfarenheten, att vid diskussion om undervisningsplanen och tidsindelningen inom de olika skoldistrikten man ofta i första rummet tillser, att lärarna få det mått av undervisningstimmar, som fordras enligt avlöningsbestämmelserna, och först i andra hand tänker på barnen. Varför icke i vissa fall öka lästiden till 9 månader under året, med ett färre antal läsdagar i veckan, varigenom i alla fall samma antal undervisningsdagar för varje barn kunde uppnås?

Man räknar vidare till »huvudformerna» sådana skoltyper, där 4 och till och med 6 årsklasser undervisas samtidigt. Var och en kan förstå, att icke undervisningen kan bli synnerligen god i en sådan skolform, men blott det är heltidsläsning, är all rättfärdighet uppfylld, och man blundar för det verkliga resultatet! Till »undantagsformerna» räknas däremot varje skola med halvtidsläsning, även de, där i småskolan icke mer än en årsklass och i folkskolan blott två årsklasser samtidigt undervisas. Jag skall icke närmare ingå på de många olika skoltyper, som förekomma och som mer eller mindre gärna tillåtas; jag vill blott med dessa exempel, som nog kunna mångfaldigas, framhålla, att heltidsläsningen eller vardagsläsningen, tillhörande olika slag av »huvudformer», ingalunda lämnar någon säkerhet för att undervisningen i dessa skoltyper därför är den bästa. Däremot kan man säga, att varannandagsläsningen och andra slag av »undantagsformer» icke under alla förhållanden erbjuda en sämre undervisning; i vissa fall och med lämplig praktisk anpassning efter förhållandena, kan den säkerligen till och med bereda en bättre undervisning. Man har med andra ord överskattat betydelsen av vardagsläsningen å ena sidan och varannandagsläsningen å den andra. Man har låtit denna faktor bli den allena avgörande, utan att taga tillräcklig hänsyn till andra inverkanande faktorer.

Jag vill icke, lika litet som någon annan, bestrida, att vardagsläsningen i regel måste vara den bästa skolformen, där sådan kan, på grund av förhållandenvarande förhållanden, med fördel tillämpas. Sådana förhållanden föreligga i städer, större samhällen och tätt befolkade bygder. Men jag bestrider lika bestämt, att denna skolform under *alla* förhållanden är för barnens fysiska och andliga fostran den bästa. Jag påstår till och med, att den i många glest befolkade trakter, särskilt i mellersta Sveriges skogsbygder, är den sämsta och i många fall kan bli till verklig skada för barnen.

Det är därför enligt mitt förmenande en olycklig och oriktig huvuduppdelning av skoltyperna i »huvudformer» och »undantagsformer». Någon annan uppdelningsgrund för olika skoltyper behöver icke finnas än den, som grundar sig på den bästa möjliga uppfostran av barnen, fysiskt och andligt, under de olika förhållanden i vilka barnen leva. En skoltyp med varannandagsläsning för barn i en glest bebyggd skogstrakt måste sålunda i de flesta fall betraktas

såsom en för deras förhållanden fullt lika god skoltyp som en modern folkskola i ett rikt stadssamhälle.

Ur pedagogisk synpunkt, ur synpunkterna av att under givna förhållanden bereda barnen bästa möjliga undervisning och uppfostran, borde uppdelningen snarare vara den, att som högsta skoltyp vardagsläsningen i vissa fall vore obligatoriskt föreskriven, liksom den i vissa fall borde vara förbjuden och slutligen under vissa omständigheter på vissa villkor endast tillåten.

Betraktas problemet från den hygieniska sidan av saken, synes en sådan uppdelning än mer berättigad.

Jag har redan antytt, hurusom man icke ens tyckes ha gjort ett försök att bestämma de gränser, inom vilka vardagsläsningen borde få förekomma, för att icke barnen skulle utsättas för fysisk och därav följande andlig överanstängning. Det förefaller vidare, som om, då det gäller medgivande av användningen av undantagsformerna, högre och lägre skolmyndigheter ha en benägenhet att i det längsta följa skollärareintresset, som vill driva heltidsläsningen även i rent orimliga fall, mot befolkningen, som kämpar om sina barns hälsa och liv. Jag tror icke, jag överdriver, då jag använder detta uttryck. Jag har själv på nära håll sett fall, som jag betecknar såsom upprörande och som ha gjort, att jag beslutat mig för att taga till orda i denna sak.

Av fall, som jag känner, förefaller det, som om man icke ansåge anledning för undantagsformernas tillämpning föreligga, förrän mer än halva antalet barn ha över 4 kilometer att gå till skolan; huru många av dessa som hava 6 à 8 kilometer räknas icke med! I ett fall i Östergötland, där av 90 lärjungar 60 % ha över 3 kilometer till skolan och nära 25 % över 4 kilometer, yrkade folkskoleinspektören på heltidsläsning mot kyrkostämmans mening. Saken kommer snart att prövas av högre myndighet. I ett annat skoldistrikt i samma län, den glesast bebodda kommunen i länet med endast 6 innevånare per kvadratkilometer, vill kyrkostämman återgå till varannandagsläsning mot inspektörens åläggande. Denna fråga torde inom kort komma att avgöras av Kungl. Maj:t.

Jag skulle kunna anföra flerfaldiga fall ur min personliga erfarenhet, då mödrar i djupaste förtvivlan beklagat sig över de lidanden deras arma barn måste utsättas för. Jag minns särskilt en sådan, skildrande hur hon tidigt på morgonen i djupaste mörker måste med lykta följa sin lilla flicka till sjön, som, om icke isen var gångbar, passerades med båt, varefter flickan hade att fortsätta sina 5, 6 kilometer, mest på mer eller mindre obanade skogsstigar till skolan, för att sedan gå samma väg hem, dit hon också i mörkret anlände sent på eftermiddagen, dödstrött och ofta genomvåt. Det gällde då att hastigt få de våta kläderna av kroppen och bädda ned henne i sängen för att fortast möjligt få henne att somna. Med lärläsningen fick det bliva som det kunde, huvudsaken var att få skodonen torkade till påföljande morgon. Och detta dag ut och dag in i ur och skur! Då av en eller annan anledning

ett antal av lantbefolkningen från dessa skogstrakter äro samlade, händer det aldrig, att icke de stackars barnens skolgång bringas på tal, av mödrarna ofta med tårade ögon, och jag vet, att de ha rätt i sin förtvivlan och oro. Jag har själv haft sex barn i småskolan och folkskolan — fast lyckligtvis icke med så lång skolväg — och kan därför förstå föräldrarnas känslor.

Jag bryr mig icke om att anföra fler exempel, ehuru jag känner många och kunde anföra fall, då barn faktiskt ådragit sig ohälsa för hela livet genom denna vanvettiga skolgång. Säkert kunna många riksdagsmän, från de delar av landet, där sådana förhållanden förekomma, intyga riktigheten av vad jag sagt och mångfaldiga exemplen.

Ingen människa kan mena, att ett skolsystem, inom vars ram sådant kan ifrågakomma, är ändamålsenligt och nyttigt för barnens undervisning och fostran. Det är ett pedanteri, som man envist håller fast vid för att systemet må genomföras, kosta vad det vill!

Jag frågade en gång en folkskollärare under ett mycket livligt meningsutbyte angående införandet av vardagsläsning vid en viss skola, huruvida han skulle vilja tillåta, att hans 8- eller 9-åriga barn finge dagligen i vilket väder som helst gå den långa väg — jag vill minnas 3 å 4 kilometer på dåliga skogsstigar — som det här var fråga om. Han svarade nej, det ville han icke, men heltidsläsning skulle det i alla fall vara vid ifrågavarande skola.

Jag undrar, huru många av mina ärade kolleger här i riksdagen, de flesta starka karlar, som icke tycka, att det är ganska långt och mödosamt att dagligdags gå 3 å 4 kilometer fram och åter på Stockholms gator!

Man invänder måhända, att det endast är ett fåtal barn, som få lida av de ogynnsamma förhållanden, jag nu påpekat. Detta må vara sant; men det kan enligt min mening icke tillstädjas, att någon individ av vår ungdom måste lagligen tvingas till förhållanden, skadliga för hans hälsa och medförande risker för hans andliga och lekamliga utveckling. Jag har av en provinsialläkare hört uttalas den mening, att 3 kilometer är den längsta vägsträcka, som icke kan anses hälsovådlig vid daglig skolgång. Emellertid kunna vägarna vara sådana, att även detta avstånd kan anses för långt. Myndigheterna lära icke ha kunnat förmås föranstalta någon hälsovårdssakkunnig undersökning angående detta, ehuru framställningar därom icke saknats.

Jag har i alla tider varit livligt intresserad för folkskoleundervisningen och dess utveckling, men jag har alltid sökt framhålla, att det icke går för sig, att inrätta folkskoleväsendet i vårt land efter en schablon. Förhållandena äro så olika, att skoltyperna och undervisningsordningen måste anpassas efter varje orts förutsättningar och behov för att lämna det största möjliga resultatet. Utvecklingen har gått för mycket i riktning att genomföra ett enhetligt system. Man har liksom inom andra grenar av undervisningsväsendet ensidigt strävat att höja undervisningsmättet genom ökat antal ämnen och utvidgade kurser. Man har lagt för mycken vikt vid examensläsning, för liten på uppfostran och karaktärsbildning. Denna tendens har tagit sig uttryck även i

den blinda strävan att genomföra heltidsläsning, utan att man tillräckligt gjort sig reda för huvudsaken, nämligen det faktiska resultatet, som man på den ena eller andra vägen i verkligheten kan uppnå.

För att på en del håll göra denna tendens mera tilltalande, har man även framhållit den vackra demokratiska tanke, som ligger bakom den, att bereda alla lika möjligheter till samma undervisning och till utbildning av befintliga anlag. Men denna demokratiska tanke, som på grund av förhållandenas natur i allmänhet icke kan fullt förverkligas, kan i nu förevarande avseende säkert aldrig tillgodoses genom ett hänsynslöst genomförande av heltidsläsningen. Denna må begränsas till de platser, där naturliga förutsättningar för densamma förefinnas, och varannandagsläsning föreskrivas, där förhållandena betinga den. Och det skall säkerligen ofta visa sig, att ett barn från storstaden, som fått åtnjuta undervisning i det allra bästa »heltidsläsande» folkskolepalats, till kropp och själ och till kunskaper icke blir bättre än »torpareungen» från skogen, som fått sin undervisning i en anspråkslös folkskola med varannandagsläsning.

Jag önskar på förhand bemöta ett par invändningar, som otvivelaktigt komma att göras mot min argumentering.

Man kommer sålunda att åberopa, att vid skolor med heltidsläsning må ledighet beviljas en dag i veckan till sådana elever, som hava lång eller dålig skolväg. Utan att närmare ingå på saken erinrar jag blott, hur uppenbart olämplig en sådan anordning är för undervisningen, icke blott för eleverna, som erhålla ledigheten, vilka måste förlora sammanhanget i undervisningen, utan jämväl för de övriga eleverna, då läraren nödvändigtvis måste särskilt uppehålla sig med dem, som varit frånvarande, och därigenom stör undervisningen för de övriga. Ur pedagogisk synpunkt kan sålunda denna utväg icke godkännas. I hygieniskt avseende bringar den föga hjälp mot det påtalade missförhållandet.

En annan invändning, som kommer att göras, är det ofta framdragna förhållandet, att i de delar av landet, där befolkningen är glesast, i Norrland och Dalarne, är antalet skolor med varannandagsläsning förhållandevis mindre än i vissa län i mellersta Sverge. Jag har icke haft tillfälle att genom personlig erfarenhet finna en förklaringsgrund till detta förhållande. En naturlig orsak synes mig emellertid ligga däri, att den fåtaliga befolkningen ofta bor i byalag eller på jämförelsevis ringa avstånd från varandra i den odlade bygden och mera sällan på små enstaka gårdar i skogen, vilket är det vanliga förhållandet i de sydligare skogstrakterna. Vidare torde vägarna vara lättare framkomliga i de delar av landet, där snön ligger hela vintern, än i mellersta och södra Sverge, där vinterföret oftast icke består mer än några få veckor, understundom icke alls förekommer. Mörkret och väglaget äro under sådana tider mycket svårare i södra än i norra Sverge.

Dessvärre torde det förekomma skoldistrikt, där motstånd mot införandet av en för barnens uppfostran bättre skoltyp förestavas av andra intressen än

omsorgen för barnen. Jag behöver knappast säga, att sådana synpunkter äro för mig främmande, och att denna min motion icke på något sätt avser att föra deras talan.

Med stöd av vad jag sålunda anför, anser jag, att sådana ändringar i gällande författningar och föreskrifter erfordras, varigenom det tydligare, än nu är händelsen, blir bestämt, när den ena eller andra skoltypen skall tillämpas för att statsbidraget må utbetalas. Detta ligger nu alltför mycket i folkskoleinspektörens hand att avgöra, och de olika inspektörerna bedöma icke alltid saken efter enhetliga grunder, varför deras avgörande ofta blir individuellt. i vissa fall godtyckligt.

Indelningen i »huvudformer» och »undantagsformer» borde bortfalla och skoltypen med halvtidsläsning angivas såsom likvärdig och likaberättigad med högre skoltyper, när förhållandenas natur gör dess användning nödvändig. Då heltidsläsning blivit framtvingad, men visat sig olämplig, borde en återgång till halvtidsläsning underlättas, då skäl därtill förebringas. Heltidsläsning borde föreskrivas som obligatorisk endast, då de naturliga förhållandena på ifrågavarande ort äro sådana, att den måste anses vara att föredraga. Till ledning för skolmyndigheter och folkskoleinspektörer borde vissa regler och bestämmelser fastställas för att avgöra, när den ena eller den andra skoltypen skulle tillämpas. Utslagsgivande för avfattandet av dessa bestämmelser måste vara skolans belägenhet och ortens behov samt skolvägarnas längd och beskaffenhet, och enda syftet måste vara att så ordna skolgången, att barnens fysiska och andliga fostran under givna betingelser bäst tillgodoses — i varje fall icke skadas. Härvid måste givetvis medicinska auktoritetens och hälsovårdssakkunnigas omdöme inhämtas.

Av den anledningen gör jag icke anspråk på att kunna angiva riktlinjer i detalj angående sådana bestämmelser utan hänvisar i detta avseende till, vad jag sagt i motiveringen.

På grund av vad jag sålunda anför, får jag vördsamt hemställa,

att riksdagen ville besluta, att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t ville, *dels* genom vissa ändringar i folkskolestadgar och andra gällande författningar utfärda föreskrift om, att skoltyper med »varannandagsläsning» må i vissa fall vara likaberättigade med högre skoltyper, och *dels*, efter hörande av medicinska och hälsovårdsmyndigheter, utfärda regler för, när det ena eller andra slaget av skoltyper skall tillämpas, i ändamål att tjäna till ledning för skolmyndigheter och folkskoleinspektörer.

Stockholm den 19 januari 1924.

Theodor Adelswärd.